

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ У ВИДІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PERSONALITY OF AN INDIVIDUAL WHO COMMITS HUMAN TRAFFICKING CRIMES UNDER CONDITIONS OF HYBRID WARFARE AND MARTIAL LAW IN UKRAINE

Григорчак Д.В., аспірантка кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті здійснено кримінологічний аналіз особистості особи, яка вчиняє злочини у виді торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні. Акцентовано, що повномасштабне вторгнення РФ, масштабна міграція за кордон та внутрішнє переміщення населення, економічна дестабілізація, втрата населенням житла, соціальних зв'язків та легальних джерел доходу створили підґрунтя для зростання кількості злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, та підвищення ризиків для вразливих категорій населення. У цих умовах надзвичайно актуальним є дослідження особистісних характеристик злочинців, які вчиняють злочини, передбачені статтею 149 Кримінального кодексу України, що дозволяє глибше зрозуміти механізми формування протиправної поведінки та чинники її детермінації.

На підставі проведеного аналізу 102 обвинувальних вироків за ст. 149 КК України та статистичних даних Офісу Генерального прокурора за 2014–2024 роки, було досліджено соціально-демографічний, морально-психологічний, соціально-рольовий і кримінально-правовий профіль осіб, які вчиняють злочини у виді торгівлі людьми. Встановлено, що більшість засуджених мають вищу або професійно-технічну освіту, не перебувають на обліку у психолога чи нарколога, раніше не судимі та характеризуються позитивно за місцем проживання. Переважна частина правопорушників – безробітні, однак у злочинній діяльності також задіяні особи з активним соціальним статусом: керівники, підприємці, а також студенти. Проаналізовано типову модель співучасті у таких злочинах, кількість епізодів, ставлення обвинувачених до вчиненого, форми вини, мотиви та механізми злочинної діяльності. Виявлено, що домінуючим мотивом є корисливість, а самі дії сприймаються злочинцями як бізнес-модель, де жертви виконують роль інструменту прибутку. Водночас, значний відсоток злочинів вчиняється у співучасті – групою осіб за попередньою змовою, що свідчить про високий рівень організованості.

Зроблено висновок про те, що комплексне вивчення особистості особи, яка вчиняє злочини у виді торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні, створює підґрунтя для вдосконалення кримінологічних підходів, оновлення практики застосування кримінального закону з урахуванням новітніх викликів та посилення ефективності заходів запобігання та протидії торгівлі людьми в умовах війни. Такий інтегрований підхід є ключовим чинником у зниженні рівня зазначеного злочину.

Ключові слова: торгівля людьми, експлуатація, особистість особи-торгівця людьми, злочинність, особистість злочинця, механізм злочинної поведінки, кримінологічна характеристика, кримінальна відповідальність, повномасштабне вторгнення.

This article presents a criminological analysis of the personality of individuals who commit human trafficking crimes under the conditions of hybrid warfare and martial law in Ukraine. The study emphasizes that the full-scale invasion by the Russian Federation, large-scale emigration and internal displacement, economic destabilization, and the loss of housing, social ties, and legal income sources have contributed to the increase in human trafficking offenses and heightened the vulnerability of at-risk populations. In this context, analyzing the personal characteristics of offenders prosecuted under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine becomes particularly relevant, as it enables a deeper understanding of the mechanisms underlying unlawful behavior and the factors that drive it.

Drawing on an analysis of 102 criminal verdicts under Article 149 and statistical reports from the Office of the Prosecutor General (2014–2024), the article explores the socio-demographic, moral-psychological, social-role, and legal profiles of individuals involved in human trafficking. The findings show that most offenders hold higher or vocational education degrees, are not registered with psychologists or narcologists, have no prior convictions, and are generally positively characterized in their communities. While the majority are unemployed, the study also identifies participation in trafficking among socially active individuals such as managers, entrepreneurs, and students.

The article examines typical patterns of complicity, the number of criminal episodes, the defendants' attitudes toward the offense, forms of culpability, motives, and mechanisms of criminal behavior. The dominant motive is profit, and the crime is often viewed by perpetrators as a business model in which victims are reduced to instruments of financial gain. A considerable share of such crimes are committed in concert – typically by groups acting by prior agreement – which indicates a high degree of organization.

The study concludes that a comprehensive examination of the offender's personality in the context of hybrid war and martial law provides a foundation for refining criminological approaches, adapting legal enforcement practices to emerging challenges, and strengthening the effectiveness of human trafficking prevention and counteraction. This integrated approach is essential to reducing the prevalence of such crimes and protecting fundamental human rights in Ukraine.

Key words: human trafficking, exploitation, trafficker's personality, crime, offender profiling, criminal behavior mechanism, criminological analysis, criminal liability, full-scale invasion.

Постановка проблеми. Торгівля людьми є однією з найсерйозніших глобальних проблем сучасності, яка у зв'язку з гібридною війною та повномасштабним вторгненням РФ на територію України набула нових масштабів. У цих умовах поглибилась економічна нестабільність та підвищився рівень безробіття, зросла міграція громадян за кордон та масові внутрішні переміщення з тимчасово окупованих територій і зон активних бойових дій, посилилась соціальна вразливість населення, яке втратило житло, стабільний дохід, соціальні зв'язки, що значно підвищило ризики потрапляння в ситуацію торгівлі людьми та створює сприятливе середовище для вчинення злочинів досліджуваного виду. На цьому тлі особливої ваги набуває питання дослідження особистості осіб, які вчиняють

злочини у виді торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань торгівлі людьми знайшли своє втілення в наукових працях Л. І. Аркуші, В. М. Дрьоміна, Г. П. Жаровської, Д. Г. Казначєєва, О. О. Кваши, А. В. Козаченка, Я. Г. Лизогуба, В. А. Ліпкана, Т. В. Миронюк, А. М. Орлеана, О. І. Сакаєвої, І. І. Серової, Є. Д. Скулиша, В. С. Філашкіна та інших науковців. Вивченню кримінологічних та кримінально-правових аспектів торгівлі людьми у своїх наукових публікаціях приділили увагу О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, Т. І. Возна, В. В. Голіна, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, В. О. Іващенко, В. А. Козак, Я. Г. Лизогуб, Ю. В. Раковська та інші вчені.

Метою статті є здійснення кримінологічного аналізу особистості особи, яка вчиняє злочини у вигляді торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкі зміни в суспільних відносинах, а також початок гібридної війни у 2014 році та повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року стали визначальними факторами, що суттєво вплинули на загальну динаміку злочинності, зокрема на зростання кількості злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. Водночас для глибокого та всебічного розуміння стану злочинності недостатньо обмежуватись лише аналізом статистичних показників, необхідним є також і дослідження особистісних характеристик осіб, які вчиняють злочини досліджуваного виду. Інтеграція цих даних із кількісними та якісними показниками дозволяє більш точно окреслити криміногенний контекст, виявити типові моделі девіантної поведінки та обґрунтувати об'єктивні соціальні, економічні й психологічні чинники, що детермінують розвиток цього суспільно небезпечного явища в умовах збройного конфлікту. Інтеграція отриманих результатів із кількісними та якісними характеристиками дозволила виявити об'єктивні чинники, що зумовлюють це суспільно небезпечне явище.

Варто погодитись з позицією В. М. Дрьоміна та Ю. О. Стрелковської, які під поняттям «особистість злочинця» розуміють «сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, в тій чи іншій мірі типово властивих людям, винним у злочинній діяльності певного типу. Що стосується особистості особи, що вчинила злочини, слід зазначити, що вона не характеризується статистично достовірними особливими відмінностями. Необхідно зазначити, що поняття особистості злочинця має певні часові межі: з моменту скоєння злочину, засвідченого судом, і до моменту відбуття кримінального покарання та зняття або погашення судимості» [1, с. 24].

На думку А. Ф. Зелінського, «особистість злочинця – це сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, в тій чи іншій мірі типово притаманних особам, винним у злочинній діяльності того чи іншого типу. Характеризуючи злочинців, що вчинили злочини з необережності, можна говорити про наявність у них лише деяких антисоціальних поглядів, певного негативного ставлення до правил співжиття чи поведінки з технікою і відсутність у них умисного вибору протиправної поведінки» [2, с. 90]. Вказана позиція є доцільною при дослідженні особистості особи, які вчинили злочини у виді торгівлі людьми, що передбачені статтею 149 КК України.

У межах проведеного дослідження особистість особи аналізується крізь призму діяльнісного підходу з розмежуванням на категорії «особистість особи, яка вчинила злочин» (у випадку поодиноких злочинів) та «особистість злочинця» (як суб'єкта злочинної діяльності). Подальше дослідження особистісних характеристик осіб, які вчиняють злочини у виді торгівлі людьми, буде проводитись на основі вивчення 102 обвинувальних вироків у кримінальних справах за статтею 149 КК України, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень (в період з 2014 року по 2024 рік), а також статистичної звітності Офісу Генерального прокурора «Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» (за період з 2014 року по 2024 рік).

Структура особистості злочинця в кримінологічному контексті охоплює комплекс характерних рис, властивостей і ознак. До її ключових елементів зазвичай належать соціально-демографічні, морально-психологічні, соціально-рольові та кримінально-правові характеристики. Її формування базується на аналізі офіційної статистики щодо засуджених осіб, а також на даних вибірових кримінологічних досліджень [2, с. 93].

Соціально-демографічні ознаки охоплюють такі показники, як стать, вік, рівень освіти, сімейний стан,

професійна зайнятість, джерела доходу, національність, громадянство та місце проживання.

У результаті аналізу емпіричних даних встановлено, що чоловіки вчиняють злочини досліджуваного виду у 55% випадків, тоді як жінки – у 45%. При цьому співвідношення між чоловіками та жінками змінюється залежно від форми експлуатації, яка є метою торгівлі людьми.

У вироків по кримінальних справах за ст. 149 КК України, як правило, відсутні точні відомості про вік правопорушників. Натомість відповідна інформація міститься у статистичних звітах Офісу Генерального прокурора, доступних із 2016 року. Так, найвищу активність у вчиненні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, демонструють особи віком 18–28 та 29–39 років.

У переважній більшості випадків злочини досліджуваного виду вчиняють громадяни України (89%), тоді як частка іноземців становить лише 11%.

Для аналізу освітнього рівня осіб, які вчиняють злочини цього виду, використано як дані офіційної статистичної звітності, так і інформацію, отриману в результаті аналізу обвинувальних вироків у кримінальних провадженнях. Оцінювання статистичних даних проводиться шляхом аналізу динамічних змін. Так, переважна більшість осіб, причетних до вчинення таких злочинів, мають вищу або професійно-технічну освіту. Варто підкреслити, що схожі пропорції простежуються й у вироків у кримінальних справах: 26% осіб мали вищу освіту, 45% – професійно-технічну, 19% – повну загальну середню освіту, 7% – неповну загальну середню, і 3% – були взагалі без освіти. Отже, рівень освітньої підготовки серед засуджених за цей злочин є досить високим. На наш погляд, це частково пояснюється особливостями самого правопорушення, адже його вчинення потребує ретельного планування усіх етапів. Крім того, в сучасних умовах економічної нестабільності, спричиненої гібридною війною та повномасштабним вторгненням РФ на територію України, багато осіб із вищою освітою не мають змоги реалізувати себе легальними засобами, тому вдаються до пошуку альтернативних шляхів збагачення.

Важливою складовою структури особистості злочинця є особистісно-рольові характеристики, що відображають соціальний статус індивіда в системі суспільних відносин і проявляються через його належність до певних соціальних груп, а також взаємодію з іншими людьми в межах сімейного, побутового, професійного та загального соціального середовища.

Дослідження вироків у кримінальних справах засвідчило, що 33% осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів, передбачених ст. 149 КК України, перебували у шлюбі, 56% – були неодруженими, а 11% – мали статус розлучених. Близько 52% із них мали на утриманні неповнолітніх дітей або непрацездатних членів родини, що могло виступати додатковим чинником, який спонукав до протиправної поведінки.

Значна частина осіб, що вчинили торгівлю людьми, перебували у стані соціальної та економічної нестабільності, зокрема, переважна більшість засуджених за цей злочин є безробітними (близько 75%), що свідчить про відсутність стабільного джерела доходу та підвищену вразливість перед кримінальною діяльністю як способом отримання прибутку. 7% від загальної кількості складають студенти закладів вищої освіти, кваліфіковані працівники та приватні підприємці становлять – по 5%, а особи, які працюють на керівних посадах – 6 %. Частка службовців та пенсіонерів є незначною (по 1%), що вказує на низьку залученість цих категорій до даного виду злочинної діяльності.

У процесі призначення покарання за злочини, передбачені статтею 149 КК України, суди здебільшого (у 72% випадків) беруть до уваги характеристики осіб, винних у вчиненні такого правопорушення, надані за місцем їх проживання або роботи. Такі характеристики, як правило,

відображають соціальний статус підсудного та його репутацію в суспільстві. Варто зазначити, що більшість засуджених (76%) були охарактеризовані позитивно, у 21% випадків характеристики були нейтральними або посередніми, і лише у 3% – негативними.

Ще одним важливим елементом, що характеризує особистість, є її морально-психологічні характеристики, які охоплюють систему цінностей, переконань, установок, а також інтелектуальні, емоційні та волевові якості. Сюди відносяться рівень емоційної збудженості, а також швидкість і сила реакцій на зовнішні впливи та обставини. Безсумнівно, морально-психологічний портрет осіб-торгівців людьми є складним і багатовимірним явищем, що формується під впливом широкого спектра як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Слід зазначити, що механізм злочинної поведінки у сфері торгівлі людьми формується під впливом сукупності особистісних, психологічних та соціально-економічних чинників, які спільно зумовлюють схильність особи до протиправних дій і визначають характер їх здійснення. Морально-психологічний портрет осіб, які вчиняють злочини у виді торгівлі людьми, свідчить про наявність у них комплексу негативних особистісних якостей, зокрема прагнення до збагачення будь-якою ціною, егоцентризму, цинізму, емоційної холодності та відсутності емпатії. Такі особи часто сприймають злочинну діяльність як раціональну бізнес-модель, де жертви виступають засобом отримання прибутку. Водночас вони демонструють високий рівень маніпулятивності, підприємливості та соціальної адаптивності. Основним мотивом їхньої поведінки є матеріальна вигода, однак не виключається також прагнення до влади, контролю, самореалізації в кримінальному середовищі. Сформованість таких рис часто зумовлюється соціальними факторами – від рівня освіти й виховання до впливу кримінального оточення, що свідчить про складний і багатofакторний характер детермінації цієї злочинної поведінки.

Для повноцінного розуміння специфіки особистості злочинця надзвичайно важливою є його кримінально-правова характеристика. Серед основних ознак, що вплинули на вчинення злочину, варто виділити ті, які розкривають спрямованість і тривалість протиправної поведінки, рівень суспільної небезпеки особи, а також методи, які злочинець використовував для досягнення злочинної мети. До важливих елементів належать форма вини, характер співучасті, мотиви, та ставлення до вчиненого. Додатково враховуються психофізіологічний стан особи на момент злочину (наприклад, перебування в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, емоційного афекту), а також факт наявності рецидиву або попереднього кримінального досвіду. Комплексне вивчення цих чинників дає змогу визначити, чи мала місце поодиноким злочинна поведінка, чи вона є частиною стійкої злочинної діяльності.

Дослідження суб'єктивної сторони злочинів, передбачених статтею 149 КК України, свідчить про те, що такі дії вчиняються виключно з прямим умислом.

А. М. Орлеан зазначає, що основним мотивом вчинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, є корисливість, яка надає цьому злочину специфічного характеру серед інших кримінальних правопорушень. Дії злочинців спрямовані, передусім, на отримання матеріального зиску, однак, як підкреслює дослідник, ці корисливі наміри рідко пов'язані з базовими потребами на кшталт забезпечення їжею чи одягом. Натомість вони частіше обумовлені соціогенними чинниками – прагненням до підвищення власного статусу,

авторитету, престижу та самоутвердження. У зв'язку з цим торгівля людьми постає не лише як засіб незаконного збагачення, а й як прояв соціальних амбіцій винних осіб, що підвищує рівень суспільної небезпеки цього злочину порівняно з іншими корисливими діяннями [3, с. 143-144].

Слід підкреслити, що більшість злочинів досліджуваного виду вчиняються у співучасті: у 64% випадків – групою осіб за попередньої змовою, у 4% – групою осіб без попередньої змови, а в 1% – організованою групою. Водночас у 31% випадків злочин вчинявся одноособово. Що стосується кількості складу співучасників: у 70% випадків участь брали дві особи, у 29% – троє, і лише в 1% – четверо.

Також варто звернути увагу на кількість епізодів у злочинній діяльності. У більшості випадків вчинення злочинів, передбачених статтею 149 КК України, йдеться про один епізод (33%) або від двох до п'яти епізодів (60%). Окремі особи вчиняли до десяти злочинів (6%), що свідчить про систематичний характер протиправної поведінки та формування криміногенної установки на повторне порушення закону.

Аналіз вироків у кримінальних справах свідчить, що у 81% випадків обвинувачені визнавали свою вину повністю, у 10% – частково, а у 9% – повністю заперечували причетність до злочину. Окрім того, лише у 10% випадків засуджені добровільно відшкодовували завдану шкоду. Припускаємо, що у більшості випадків визнання вини обвинуваченими продиктоване не ширим каяттям чи усвідомленням протиправності вчиненого, а прагненням отримати м'якше покарання або уникнути його реального відбування шляхом застосування положень ст. 75 КК України. Такий висновок підтверджується судовою практикою: у 86% випадків призначалося покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк без конфіскації майна, у 11% – з конфіскацією, у 2% – у вигляді обмеження волі, і лише у 1% – у вигляді штрафу. При цьому в переважній більшості справ (71%) особи були звільнені від відбування покарання з випробуванням. Зазначимо, що найчастіше призначався строк позбавлення волі в межах від 4 до 6 років (86% випадків).

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні проблема торгівлі людьми стала надзвичайно актуальною і досить поширеною, що, зокрема, обумовлено зростанням вразливості населення, послабленням інституційного контролю та ускладненням соціально-економічної ситуації. У цьому контексті дослідження особистості злочинця, який вчиняє злочини, передбачені статтею 149 КК України, має не лише теоретичне, а й вагомим практичне значення. Адже саме особистісні характеристики – соціально-демографічні, морально-психологічні, соціально-рольові та кримінально-правові – дозволяють сформувати узагальнений портрет правопорушника, виявити внутрішні та зовнішні детермінанти його протиправної поведінки. Аналіз зазначених характеристик сприяє глибшому розумінню мотиваційної бази злочинця, зокрема в аспекті його прагнення до збагачення, цинічного ставлення до жертв, високої адаптивності до змін середовища тощо. Це, своєю чергою, створює підґрунтя для розроблення ефективних заходів превенції – як на загальнодержавному, так і на індивідуальному рівні. Крім того, системний аналіз особистості злочинця в умовах збройного конфлікту дозволяє удосконалити кримінологічні підходи, адаптувати правозастосовну практику до нових викликів та забезпечити більш ефективну протидію торгівлі людьми в умовах війни. Такий комплексний підхід є важливою передумовою для зниження рівня цього злочину та захисту основоположних прав і свобод людини в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрьомін В. М., Стрелковська Ю. О. Кримінологія : навчально-методичний посібник для студентів факультету заочного та вечірнього навчання (заочної форми навчання). Одеса : ВМВ, 2013. 100 с.
2. Голіна В. В., Головін Б. М., Валуйська М. Ю., Лисодед О. В. та ін. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіні і Б. М. Головіна. Харків : Право, 2014. 513 с.
3. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.